

ПРО КНИГИ

Рецензія на книгу:

Кавалерова Н.А., Іванова Н.В.
Філософсько-освітні горизонти
Григорія Сковороди: [Монографія]. –
Одеса: Астропринт, 2010. – 152 с.

Володимир Ільїн

доктор філософських наук, професор кафедри економічної теорії
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

У ПОШУКАХ НЕВТРАЧЕНИХ СМИСЛІВ

Сьогодні ніхто не має сумніву, що у найближчому майбутньому долю світу і України буде вирішувати освіта, творчість та інтелект. У цій ситуації цінності технократії вимагають повсюдного доповнення цінностями духовно-культурними, без яких знання втрачають сенс. У зв'язку з появою нових досягнень техногенної цивілізації прагматичний світогляд уключається в більш широкий горизонт соціального кредо суспільства: сподівання на здатність людського розуму створювати змістовно нове духовне буття як для соціоекономічного «конструювання» суспільства, так і для виробництва його культурно-освітнього простору. Тим самим міроюбагатствасуспільствапостає виробництво, розповсюдження і продукування знань, які визначають його поступ. Але для цього необхідно наповнити знання тим ціннісно-духовним змістом, завдяки якому раціонально-практично орієнтований стиль життя перетворювався в креативно центрований. Причому таким чином, щоб людина почала відноситися до світу не як до абсолютної даності, а як до постійного переходу в нові форми і якості. А це вимагає творчого, пошукового способу мислення. Однак що стоїть за цією вимогою?

© В.Ільїн, 2011

Відповідь на це прагнуть дати Н.А. Кавалерова та Н.В. Іванова в монографії «Філософсько-освітні горизонти Григорія Сковороди». Про Г.Сковороду написано дуже багато. Але автори акцентують увагу на значенні творчості видатного мислителя для освітнього простору України. Адже інтегративні процеси сучасності унеобходнюють перед національною освітою завдання збереження і примноження власного місця в європейському вимірі. А це означає розвиток креативу мислення, без якого не можливо досягнути мети і перспектив подальшого поступу вітчизняної освіти. У його формуванні одне з чільних місць належить українській духовно-інтелектуальній традиції. Її творчі імпульси втілилися у величчю постаті Г. Сковороди – мислителя, вчителя, пророка, вченого. Його філософсько-освітні ідеї сприяють пошуку людиною власного шляху самотворення.

Автори монографії центром свого дослідження визначають можливість розкриття сутнісних ціннісно-духовних сил та потенцій розвитку людини в соціокультурному вимірі. Для їх реалізації важливо враховувати специфіку соціально-економічного середовища, в якому детермінуються напрямки, відносини і межі життєдіяльності людини. Вагомим орієнтиром освітнього процесу виступає цілісність людни, яка може бути пізнана лише завдяки стратегіям філософського мислення. Їх ми і знаходимо в безсмертній спадщині Григорія Сковороди. Його принцип «нерівної рівності», концепція «сродної» праці, вчення про «трисонячну єдність» як основу метатеорії українського мислення, «філософія серця», концепт «бездіяльної діяльності» як екзистенційне кредо творчості є неперевершеним методологічним креативом для розвитку національної освіти. До сьогоднішнього дня, зазначають автори, Г. Сковорода є «духовним предтечею і просвітителем нації, який своїм життям і творчістю довів єдність слова і діла».

Безперечною заслугою дослідників є введення багатогранної творчості Григорія Савича в концепт філософії освіти. Аналізуючи доробки вітчизняних та зарубіжних вчених в цій галузі, автори слушно зазначають: важко виділити всі системні складові нової пізнавальної парадигми, яка б вийшла на домінуючі позиції. Тому окреслюються лише деякі тенденції, які виявили

Про книги

необхідність більш поглибленого вивчення сфери ціннісної свідомості і ціннісного ставлення людини в педагогічних науках зокрема і філософії освіти загалом. Дана ситуація актуалізувалась рухом суспільства в напрямку пріоритетів цінностей людини, її свідомості, а також реальністю світоглядного і політичного плюралізму в аналізі соціокультурної реальності.

Зазначені особливості розглядаються в контексті концептуального аналізу поглядів дослідників даної проблеми, що дає можливість побачити широку панораму наукових досягнень в зазначеній сфері. Разом з тим, завдання сучасної освіти – відійти від простого інформування і повернутися до розвитку людини у відповідності з її родовою сутністю, на чому наголошував у свій час Г. Сковорода. У контексті його застережень назріла потреба прогностичного осмислення власної педагогічної діяльності, вміння поставити мету і прямувати до неї впродовж свого життя. В силу чого виокремлюється поняття «освітній праксис», котре рефлексується як усвідомлена, перетворювальна, проективна, організована, раціональна діяльність, спрямована на придбання, засвоєння і передачу суспільно-історичного, культурно-освітнього, духовного досвіду. У контексті «праксеологічного досвіду» осмислюється людська активність, нова освітня парадигма, уточнюються методологічні пріоритети, які мають стати базовими в осмисленні концептуальних положень розвитку системи освіти в Україні на шляху її трансформації до суспільства знань.

Безперечно новим у дослідженні творчості Григорія Сковороди є виокремлення Н.А. Кавалеровою та Н.В. Івановою метатеорії філософа як «трисонячної єдності». У даному контексті філософські погляди українського мислителя являють собою, по-перше, світоглядну, цілісну систему, яка є феноменом національного духу українського народу, його ідентифікації та ментальності; по-друге, філософсько-освітніми, ціннісно-орієнтаційними точками духовної опори. Саме тому система поглядів Г. Сковороди є метатеорією, за допомогою якої можливе осмислення і цілісне осягнення явищ буття. У зв'язку з чим, окрім загальновідомих складових вчення мислителя, в монографії акцентується увага на його філософсько-освітніх роздумах, зокрема, на необхідності

пізнати і відчуті «три сонячну єдність». Це — важливе завдання філософії освіти. Адже «трисонячна єдність» ідеально об'єктивується в трьох напрямках: теорія, практика, духовність (мораль); або теоретична антропологія, прагматична антропологія, антропологія моралі; або мікрокосм, макрокосм, світ символів.

Здійснений авторами філософсько-освітній аналіз спадщини філософа виокремлює надзвичайно важливий момент: акцент на інтелекті, мисленні як «вічному двигуні», як енергії людського існування. Людина, її думки і серце, їх «зрівнювання» є умовою не лише «миру душевного», але й доцільність мислителя. Для сучасної освіти «трисонячна єдність» означає цілісність і взаємозв'язок освітньої практики, освітньої теорії і філософії освіти.

Не меншої уваги заслуговує авторське філософсько-освітнє осмислення ідеї «сродності». Перебуваючи у площині екзистенційного виміру проблемного поля освіти, «сродність», самопізнання, самоідентифікація в репрезентованій монографії визначають евристичну модель людини в сучасному соціокультурному просторі. Тому в контексті дослідження переважають антропоцентричні підходи, засновані на концепції «антропологічного праксису», котрий розуміється як діяльність людини, що виходить з іманентних її властивостей. З цих позицій ідея «сродності» в контексті метатеорії українського філософа бачиться авторами як явище європейської культури, що є проявом покликання і вміння жити не заради абстрактного світу (у Г. Сковороди – «видимого»), а заради себе самого, «волі благого духу». Стимуляція пізнавальної активності заради неї самої, відокремлено від «сродного» чину не є виправданим та істинним, адже може призвести до непередбачуваних негативних суспільних наслідків. У силу чого, безперечно, метатеорія українського філософа є дієюю та істинною в сучасних соціальних умовах.

Разом з цим у монографії аналізується проблема «не сродності». Її наслідком є сучасний кризовий стан як держави, так і освіти зокрема. Цей стан обумовлений у першу чергу непрофесійністю в багатьох випадках вітчизняної еліти, що приводить до катастрофічних наслідків для народу. На фоні невизначеності освітніх ідеалів, культурних цінностей, руйну-

Про книги

вання філософських основ освіти та пануючого когнітивного нігілізму, коли з боку держави недостатньо чіткий соціальний запит на якісно новий статус освіти – досить примарливим видається майбутнє як освіти, так суспільства і людини.

Зрозуміти «сродність» і «несродність» дозволяє принцип «нерівної рівності» Григорія Сковороди. Його розуміння відкриває можливість зрівнювати думки, серце і людину. Тим самим позбутися намагань увести у світ таку «дурість», як «рівну рівність». Отже, «вживлення» у смисложиттєві цінності людини ідеї «сродності» здійснюється через іманентні сторони діяльності: такі як принцип «елімінації труднощів», принцип «нерівної рівності», принцип «вслуховування в себе». Поєднує та гармонізує творчість і «сродність» освітній праксис.

Особливу увагу автори монографії акцентують на проблемі особистості у філософсько-освітніх розмислах Григорія Савича. У них він на основі усвідомлення сутності свого «Я» підходить до його впливу на особистість, на усвідомлення нею власного буття та взаємодії із соціальним середовищем. На основі аналізу антропологічних положень філософа автори Н.А. Кавалерова і Н.В. Іванова стверджують, що його метатеорія є невід'ємною частиною ноосфери. Тобто сфери взаємодії суспільства і природи, в межах якої розумна людська діяльність стає визначальним фактором розвитку. Освітні ідеї Григорія Сковороди про пізнання і пошуки щастя, його «філософії серця» і творення «істинної людини» були тією базисною методологією, яка формувала людей особливого типу. Тих, котрі творять власне вітчизняний духовний простір, ментальність із властивими прагненнями духовної свободи, «сродної» праці тощо.

Заслугою авторів монографії є вихід за межі вітчизняного теоретичного досвіду в дослідженні антропоперсоналістичних поглядів Г. Сковороди і звернення до дискурсів М.Фуко, Ж.-П.Сартра, П.Фрейдера, А.Маслоу, К.Роджерса, П.Рікера, С.Кримського та інших. Що дає можливість зробити висновок про людський світ як поєднання різних компонентів: він знаходиться під зовнішнім впливом і є одночасно світом даної конкретної особистості. Дане усвідомлення людиною зовнішнього світу є

в той же час продуктом «гри» «несвідомого» і «над- свідомого», раціонального та ірраціонального, трансцендентного і трансцендентального. Головним для екзистенції людини є її цілісне і живе ставлення до всіх явищ буття, в якому вона існує. Рух до нього відбувається від «зовнішньої» до «внутрішньої» людини, тобто до її глибинної сутності – душі. Український філософ перетворює у всезагальний праксис іманентну екзистенцію душі: турбота – це рух душі, а життя – це рух.

Значний інтерес викликають міркування авторів монографії в заключній главі про місце Григорія Савича в сучасності. Аналіз думок провідних учених по даній проблемі дозволив зробити висновок: ідеї «українського Сократа» зріднені із сьогоденням, укорінені в культуру та освіту через вищі духовні цінності особистості. Для людини ХХІ століття мудрість Сквороди є не сакральною, а смисложиттєвою Біблією, «трисонячною єдністю», енергією творення.

Разом з тим необхідно зауважити занадто перебільшений акцент на ролі «національного духу» для творення української духовності та ментального простору. Очевидно, світ Григорія Савича настільки об'ємний, що виходить за межі не лише націєтворення. Інтелектуальний потенціал філософа містить відповіді на запитивсьоголобального інформаційного суспільства, а не тільки українського. Так само дискусійним є занадто часте звернення до концепту «національної ідеї». Хотілося б зазначити, що будь-яка національна ідея, хочуть цього її прихильники чи ні, аптиіндивідуальна, тому що апелює до етносу, а не до особистості, знімає з останньої будь-яку персональну відповідальність за те, що відбувається, і руйнує те, що робить людину людиною. До чого, власне, прагнув у своїй творчості Г. Скворода.

Однак, це не знімає ваги і значимості монографії Н.А.Кавалерової і Н.В.Іванової. Вона є важливим кроком як в дослідженні творчості Григорія Сквороди, так і в розвитку теоретичних засад філософії освіти. Зазначена книга належить до невеликого числа тих, які потрібно читати.

Надійшла до редакції 17.04.2011 р.